

УДК 94(37).07:32.019.5

Г 93

Віктор ГУМЕННИЙ

**ОБРАЗ ПАРФЯНСЬКИХ КАМПАНІЙ АНТОНІНІВ
І ПОЛІТИЧНА ПРОПАГАНДА РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
у II ст. н. е.**

У статті проаналізовано відображення зовнішньополітичних кампаній імператорів династії Антонінів проти Парфії, у політичній пропаганді Риму. Найяскравіший слід пропаганда залишила у нумізматичному матеріалі. Особливе місце у відображенні усміхнених імператорів займала їхня титулатура та надання епітетів. Охарактеризовано «Парфянський монумент» Луція Вера в Ефесі та його роль у формуванні образу діяльності принцепса на Сході.

***Ключові слова:** принципат, політична пропаганда, Парфія, Антоніни, монетні емісії, тріумф, титулатура.*

Постановка проблеми. Питання зовнішньої політики і досі залишається одним з ключових у вивченні римської історії. На Сході від часів пізньої республіки основним супротивником римлян було Парфянське царство Аршакідів. Після військової кампанії Нерона військове протистояння двох держав відновилося у часи Марка Ульпія Траяна. Саме його похід у 114 р., та військові дії, які провадив Луцій Вер у 160-ті рр. стали своєрідним апогеєм у зовнішньополітичному протистоянні римлян та Аршакідів у II ст. н. е.

Не викликає заперечень той факт, що зовнішня політика була тісно пов'язана з офіційною ідеологією та політичною пропагандою імперії. Без розуміння й аналізу цього зв'язку, неможливо цілісно розглядати ні внутрішньополітичне життя Риму, ні питання його зовнішньої політики. Пропаганді у системі функціонування римської ідеології в добу імперії відводилось особливе місце. Саме вона була засобом, який дав змогу створювати необхідний образ

діяльності правителя і усляко використовувалась як у заходах, спрямованих на укріплення його авторитету, і водночас впливала на еволюцію уявлень про ворогів, союзників та сусідів Риму [25, 28 – 34]. Літературна традиція, архітектурні споруди, публічні заходи, монети – усе це використовувалося римлянами з ідеологічною метою [33; 34]. У цьому контексті, зовнішня політика імперії на Сході давала щедру поживу для пропаганди і формування відповідного образу діяльності принцепса.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що окреслена проблематика частково потрапляла до поля зору дослідників. М. Абрамзон проаналізував римську нумізматику як засіб офіційної пропаганди у Римській імперії, звернувши увагу на сюжети, пов'язані з зовнішньою політикою [1, 142 – 163]; К. Бальбужа дослідила окремі елементи ідеології в добу Траяна [8]; О. Гекстер звернув увагу на особливості впливу пропаганди на римську армію [15]. П. Цанкер і П. Вейн висвітлювали окремі аспекти організації римської пропаганди [33; 34], а Г. Гамберг проаналізував мистецтво II ст. у його зв'язку з офіційною ідеологією [14]. О. Махлаюк, К. Леруже та Г. Зонабанд присвятили публікації формуванню сприйняття Парфії у Римській імперії [22; 24; 28]. М. Бойцов торкнувся методологічних проблем аналізу образу правителя, а І. Свенціцька розглянула знаки влади у контексті зображень римських імператорів [2; 5]. В українській історіографії, проблеми римської пропаганди в добу принципату торкався О. Петrenchко [4].

Метою пропонованої статті є аналіз відображення кампаній проти Парфії, які проводилися Траяном та Марком Аврелієм і Луцієм Вером у політичній ідеології та пропаганді Римської імперії у II столітті н. е.

Для реконструкції римської пропаганди відповідного періоду провідною є роль нумізматичного, епіграфічного та археологічного матеріалу. Очевидно, що не всі прояви пропаганди можуть бути реконструйованими, дискусійним залишається також те, наскільки вона була ефективною [1; 4].

Більшість дослідників погоджуються з тим, що термін «пропаганда» з певними заувагами все ж може використовуватися для характеристики специфічної форми політичної комунікації у Стародавньому Римі [4; 15; 30; 33]. Загальноприйнятими сферами, де визнається пропагандистський чинник, визнають вже згадані

літературу, організацію публічних заходів, монетний карб, архітектуру.

Римській літературній традиції загалом притаманне «етнографічне» змалювання парфян як розпущених східних варварів [22]. Поступово також виникає ще одна літературна лінія, яка починає сприймати Аршакідів як своєрідних наступників Ахеменідів [24, 310 – 322]. Це відображалось не лише у літературі, але й у інших заходах. У епоху Августа література масштабно використовувалася з метою пропаганди, і у поезії Горация, Овідія чи Проперція фігурували і образи парфян [24, 313]. Тим не менш, наступники першого імператора уже не так активно послуговуються цим засобом пропаганди.

У епоху Антонінів єдиним свідченням про можливий пропагандистський вплив літератури у контексті конфлікту з Парфією є побіжне повідомлення Лукіана у його праці «Як слід писати історію». Він характеризує твори, в тому числі й історичні, у яких намагалися описати ще свіжу в пам'яті кампанію у Парфії. За його словами, чимало авторів написали історію походу Луція Вера, проте якість цих описів, залишала бажати кращого (Luc. Hist. Conscr. 31-32). На жаль, ці тексти не дійшли до нашого часу, тому важко однозначно сказати, яку саме тенденцію вони репрезентували.

Важливим аспектом для пропаганди була титулатура імператора, яка мала відбивати усі його успіхи у кампаніях проти Парфії. Найбільш показовою для нас є ситуація з Траяном. Епіграфічні дані свідчать, що вже у 114 році він був проголошений імператором всьоме, орієнтовно до 1 вересня [23, 15]. Увосьме це, ймовірно, було зроблено того ж року (СІЛ 3.6798). Дев'яте, десяте, одинадцяте проголошення були проведені протягом 115 року (СІЛ 2.5543; 9.5894; 10.6687; 11.6622). У дванадцятий і в тринадцятий раз Траяна проголосили імператором до вересня 116 р. Р. Лонгден припускав, що така велика кількість символічних актів, які за римською традицією мали бути підкріплені військовими успіхами, показує нам, що опис кампаній, який базується на основі повідомлень Діона Кассія та інших нарративних джерел, є далеко неповним [23, 15–19].

Схожою є ситуація з епітетом «Парфянський», який надали Траяну. Він починає з'являтися неофіційно, – ще від кінця 114 р., що фіксується зокрема нумізматичними джерелами. Восени 115 р. Траян отримав від сенату титул *Optimus* і вкотре був проголоше-

ний імператором. Діон Кассій відзначає, що Траян отримав його після захоплення Вірменії, коли сенат надав йому усі звичні відзнаки (Dio Cass. 68.21.1). Втім, Анатолій Бокшанін пропонував на основі епіграфічних джерел (CIL 3.869; CIL 3.7086) датувати присвоєння Траяну цього титулу більш раннім часом – між 10 грудня 113 р. і 11 листопада 114 р. [3, 239]. Захопивши Нісібіс та Батни, Траян отримав епітет Парфянського – *Parthicus*, але він цінував його значно менше, ніж *Optimus* (Dio Cass. 68.23.2). Офіційно від сенату титул Парфянського Траян отримав після взяття парфянської царської резиденції Ктезіфону восени 116 р., поряд з черговим проголошенням імператором (*καὶ ἐς τὴν Κτησιφῶντα ἐσῆλθε, παραλαβὼν τε αὐτὴν αὐτοκράτωρ ἐπωνομάσθη καὶ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Παρθικοῦ ἐβεβαίωσατο*) (Dio Cass. 68.28.1). У епіграфічних джерелах, як відзначає Р. Лонгден, він фіксується з літа 116 року [23, 16].

Тріумф виступав потужним засобом римської пропаганди [16; 30; 34]. На додачу до всіх наявних та наданих привілеїв, Траян отримав право відсвяткувати стільки тріумфів, скільки забажає (*ἐμφίσιθθι δὲ αὐτῶ παρὰ τῆς βουλῆς τὰ τε ἄλλα, καὶ νικητήρια ὅσα ἐθέλησει διεορτάσαι*. Dio Cass. 68.28.3). У Римі споруджувалася тріумфальна арка на його форумі, й усі готувалися при поверненні імператора пройти незвично довгу відстань, щоб зустріти його (Dio Cass. 68.29.3). Після смерті свого попередника, Адріан організував Парфянські ігри. Вони проводились кілька років поспіль на початку його правління, проте згодом, як вказує Діон Кассій, – «занепали» (Dio Cass. 69.2.3).

Збереглися описи і пропагандистських заходів, спрямованих на вшанування Марка Аврелія та Луція Вера. Веру було надано епітети Вірменського, Парфянського і Мідійського (*nomen est Armenici, Parthici, Medici*) (НА. Vita Veri 7.2), причому вони були також присвоєнні Марку Аврелію, який залишався у Римі [9]. Після закінчення кампанії, обоє імператорів відсвяткували тріумф у Римі і Луцій Вер прийняв від сенату ті почесті, які він раніше отримав, перебуваючи серед військ (НА. Vita Veri 7.9).

Однією з найбільш показових римських пам'яток, пов'язаних із відображенням римської політики на Сході, став Парфянський монумент Луція Вера. Основна частина рельєфів пам'ятки була виявлена у Ефесі під час роботи австрійських археологів наприкінці XIX – на початку XX ст. Сьогодні більша їх частина збері-

гається та експонується у Відні, проте деякі рельєфи залишилися у Ефесі [26, 629]. Ймовірно, монумент розміщувався у центрі Ефесу, поблизу бібліотеки Цельса. В. Йобст припускав, що цьому слугувала ніша на південній стороні бібліотеки [18, 79 – 82], натомість Ф. Губер вважає, що монумент було розташовано у структурі Олімпейона Ефеса, де свого часу були надані почесні Адріану [17, 90]. Зовнішній вигляд монумента також реконструюється досить гіпотетично. До нашого часу дійшли два основні іконографічні блоки. Перший складається з букраній і гірлянд, а інший – власне із сюжетних рельєфів, виконаних на фасоському мармурі. Частина сюжетної частини фризу, на думку В. Оберлейтнера, складала близько 70 метрів [26, 630]. З них збереглося близько 45 м. На них зображено найважливіші життєві події Луція Вера. Тематично виділяють такі сюжетні цикли: 1) всиновлення; 2) Парфянська війна; 3) персонафіковані міста імперії; 4) апофеоз Луція Вера; 5) зустріч з богами [26, 632].

Сюжет Парфянської кампанії займає ключове місце у рельєфі. Скульптурна складова цілком підпорядкована мистецьким правилам еллінської традиції зображення війни [29, 107]. Сцени військової кампанії починаються зображенням мертвого парфянського вояка. Наступна важлива сцена зображає колісницю Луція Вера та самого імператора, який атакує ворога [29, 113]. На відмінну від художнього образу, в реальності він найімовірніше жодного разу особисто не брав участі у битві, а під час всієї кампанії перебував у Антіохії, і виїхав на Євфрат лише раз, немов у звичайну подорож. Для репрезентації образу імператора у пропаганді важливо було підкреслити саме факт його особистої доблесті. Перед колісницею розміщено постать у хітоні та хламіді, яка здебільшого ідентифікується як фігура римського бога війни і мужності Марса [29, 113]. Зіткнення римлян і парфян зображено як попарні поєдинки.

Так, на думку К. Штелера, постать у хітоні, без броні, яка готується завдати вирішальний удар парфянину, може ототожнюватися з *Virtus* [29, 114]. Він також вважає, що на монументі міг бути зображений Авідій Касій та Стацій Пріск – полководці, які фактично провадили бойові дії проти парфян [29, 113]. Ще одну постать на фризі ідентифікують як *Honos*. Наступний сюжет зображає, ймовірно, Марція Вера та Авідія Кассія [29, 113 – 116]. Ідеологічно важливою була також частина, яка зображала апофеоз

Луція Вера. Постаць імператора на колісниці, в оточенні персоніфікованих Мужності, Перемоги, Миру та інших символічних постатей, слугують, на думку В. Оберлейтнера, для обґрунтування однієї думки: тріумф імператора над парфянами гарантує мир та процвітання держави [26, 628].

Тим не менше, Й. Енгеманн припустив, що зображення імператора на колісниці має більше аналогій у зображенні сцени тріумфу [12, 635]. Наявність Перемоги і Мужності регулярно зустрічаються саме у зображенні сцен тріумфу. Стилистично, зображення циклу всиновлення та зустрічі з богами відрізняються від сцени Парфянської війни. Перші виконані в більш офіційному статичному «римському» стилі, і основним виражальним засобом тут є зосередження уваги на індивідуальних рисах кожної фігури. Зі свого боку, фриз із зображенням боїв з парфянами знаходить аналогії у скульптурі саркофагів провінції Азія у II ст. н. е. [26, 631]. Викликає дискусію і датування монумента. Й. Енгеманн вважає, що сцена, яка зображає тріумф, натякає на те що його було зведено до 169 р., ще за життя імператора, про що деякою мірою свідчать і епіграфічні пам'ятки [13, 92]. Монумент був яскравим прикладом офіційної пропаганди у провінціях.

Найбільш масовим та наочним засобом римської пропаганди були монети. У іконографії емісій зустрічається Марс зі списом у руці і трофеєм через ліве плече (RIC II Trajan. № 269 – 270). Відоме також зображення Фортуни (RIC II Trajan. № 274) і богині перемоги Вікторії – на ауреусах та квінаріяx. Вікторія тримає у руках колосся і пальмову гілку (RIC II Trajan. № 280 – 285). Важливим є образ Мужності, що зображалася у вигляді жінки у шоломі, яка тримає ліву ногу на шоломі, а спис – у правій руці з перевернутим паразоніумом у лівій (RIC II Trajan. № 289) [31, 263 – 264].

Періодом Парфянської кампанії датується емісія денаріїв, де ключове місце на реверсі зайняла композиція, яка зображає Траяна озброєного списом, на коні. Поряд з ним – легіонер, який тримає спис і щит, а на задньому фоні – троє вояків (RIC II Trajan. № 297). Легенда на реверсі містить напис *AVGVSTI PROPECTIO*. Вочевидь, синхронно слід датувати денарій, де розмістили оголеного Марса, зі списом та з трофеєм (RIC II Trajan. № 299). Цікавою є монета, де зображено Удачу (*Felicitas*), яка тримає кадуцей та ріг достатку (RIC II Trajan. № 301). Цей же мотив трапляється пізніше, але до

легенди додано: *PARTHICO P M TR P COS VI P P S P Q R* (RIC II Траjan. № 332, 333, 343, 345).

Під час кампаній 114 – 117 року невід’ємним було використання образу богині перемоги Вікторії. Вона з’являється на емісії денаріїв, у сидячому положенні, з пшеницею та пальмовою гілкою (RIC II Траjan. № 304, 305). Після цього вона з’являється на емісіях квінаріїв з подібним сюжетом. Єдину непринципову відмінність становить пальмова гілка, яка розташована на лівому плечі (RIC II Траjan. № 335, 351, 352).

Початкового періоду Парфянської кампанії стосується і емісія ауреусів з легендою *REX PARTHVS*, де імператор зображений на помості в оточенні п’яти вояків (RIC II Траjan. № 263A). Продовження цієї сюжетної лінії, вочевидь, слід шукати в емісії, де ми бачимо, що Траяна було проголошено імператором усьоме, а, як відомо, це відбулося саме під час початку бойових дій, у Вірменії (*IMPERATOR VII*). Імператора зображено на помості з двома офіцерами та чотирма солдатами (RIC II Траjan. № 309). Можливо, тут зображена сцена візиту Партамазіріса до римського табору під час якого, як повідомляє Діон Кассій, вояки проголосили Траяна імператором усьоме (*συμβοησάντων δὲ ἐπὶ τούτῳ τῶν στρατιωτῶν, καὶ αὐτοκράτορα τὸν Τραϊανὸν ὡς καὶ ἐπὶ νίκῃ τινὶ ἐπικαλεσάντων*) (Dio Cass. 68.19.3).

Сто чотирнадцятим роком датується емісія ауреусів та денаріїв, де ми бачимо на реверсі трофей, під яким зображено постаті двох парфян. Сюжет супроводжується підписом *PARTHICA CAPTA* (RIC II Траjan. № 324, 325). Важливою є емісія, де зображено Мужність в обладунку зі списом і паразоніумом і написом *PARTHICO P M TR P COS VI P P S P Q R* (RIC II Траjan. № 334, 353). Перебування Траяна на території Месопотамії і його подальше просування вглиб країни знайшло відображення у сюжеті, який прикрасив випуск ауреусів. Траян зображений на невеликій платформі з двома помічниками, а перед ними стоять три правителі (царі) (RIC II Траjan. № 366). Уся сюжетна композиція супроводжується легендою: *REGNA ADSIGNATA*. Можливо, сюжет пов’язаний з подіями 114 р., коли у Саталі імператор прийняв царів союзних царств і отримав підкріплення з дунайських провінцій (Dio Cass. 68.18.2; 68.19.2; Eutrop. Brev. VIII. 3). Цікавим є те, що спочатку титул Траяна на легенді аверса монети не містив частки *PARTHICO*, він з’являється,

очевидно, пізніше (RIC II Trajan. № 367). Відомі і сестерції з цим сюжетом (RIC II Trajan. № 666).

Перетворенню Вірменії на провінцію присвячені особливі випуски (RIC II Trajan. № 375). Вірменія зображена у вигляді жіночої постаті. Артаксата й інші важливі міста були захоплені і там залишили військові гарнізони [9, 135; 21, 108 – 125] (*Armeniam, quam occupaverant Parthi recepit, Parthomasiri occiso, qui eam tenebat*) (Eutrop. Brev. 8.3). Очевидно після подій 115 року з'являється емісія сестерцій з легендою *ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P R REDACTAE S C* (RIC II Trajan. № 642). Траян зображений в обладунку зі списом і паразоніумом, біля нього – постаті, які, вочевидь, символізують Вірменію, Тигр і Євфрат.

Спроба утвердження у Парфії Партамаспата також знайшла відображення у монетному карбі. На монетах зображали Траяна з префектом, які представляли Партамаспата. Перед постаттю останнього навколішки впала Парфія (RIC II Trajan. № 667). Існують різні варіанти цієї емісії, де основні відмінності можна вбачати у оформленні бюсту Траяна (RIC II Trajan. № 668). Сцена супроводжується легендою *REX PARTHIS DATVS*. Відома подібна сцена, де Траян, в оточенні п'яти солдатів, представляє Партамаспата (RIC II Trajan. № 669). Це супроводжує легенда *REX PARTHVS*.

Адріан намагався вшанувати останні здобутки свого попередника. Ним було випущено емісію ауреусів яка мала б прославляти *TRIVMPHVS PARTHICVS* і де було зображено Траяна на квадризі (RIC II Hadrian. № 26). На цьому фоні вкрай нечисленними є емісії провінційних монетних дворів, де відзначається титулатура Траяна з епітетом Парфянський. На драхмі з Александрії у титулатурі Траяна присутній епітет Парфянський *ΑΥΤ ΤΡΑΙΑΝ ΑΡΙ ΣΕΒ ΓΕΡΜ ΔΑΚΙΚ ΠΑΡ*. Зустрічається він також на тетрадрахмі з Антіохії: *ΑΥΤ ΚΑΙΣ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΑΡΙΣΤΟΣ ΣΕΒ ΓΕΡΜ ΔΑΚ ΠΑΡ*.

Зовнішня політика Марка Аврелія та Луція Вера також знайшла досить яскраве вираження у нумізматичному матеріалі. Перші емісії, які з'являються між 163 і 164 рр. стосуються Вірменії. Вірменія зображена традиційно антропоморфно, у сидячій позі, яка вказує на печаль. Її ліва рука опирається на лук, а перед нею лежить щит (RIC III Marcus Aurelius. № 78, 891). У різних варіантах цієї емісії Марк Аврелій на аверсі зображений як з ознаками нагороди (RIC III Marcus Aurelius. № 78, 81 – 86, 122, 122A, 861 –

868), так і без них (RIC III Marcus Aurelius. № 79, 80, 121). Монети супроводжує легенда *ANTONINVS AVG ARMENIACVS*. На монетах Луція Вера використовувався цей же сюжет (RIC III Marcus Aurelius. № 526).

Перші успіхи на Сході привели до карбу монети із зображенням окриленої богині перемоги Вікторії, з пальмовою гілкою (RIC III Marcus Aurelius. № 88 – 90, 128). На щиті у неї зроблено напис *VIC AVG*. Трапляється і варіації серед цього сюжету (RIC III Marcus Aurelius. № 115, 116, 570 – 575). Відомий варіант, де Вікторія тримає обома руками царську діядему (RIC III Marcus Aurelius. № 156 – 158, 174, 520 – 527, 533, 534, 550 – 554, 570). Серед інших божественних персонажів доволі показовою є поява бога війни Марса зі списом та щитом (RIC III Marcus Aurelius. № 91 – 93, 119 – 124, 514 – 516, 528 – 531). Цікавою є поява на емісіях образу миру – *PAX* (RIC III Marcus Aurelius. № 114, 555 – 559). Важливими є монети, які карбувалися від імені Луція Вера, з вояками і царем Сохемом на платформі (RIC III Marcus Aurelius. № 511 – 513, 1371, 1443). Оригінальним є сюжет монетного карбу 165 – 166 pp., де зображено парфянина, який сидить на землі з руками за спиною та зброєю, яка лежить перед ним (RIC III Marcus Aurelius. № 547, 548, 1443). Подібними є емісії, де фігурує постать Луція Вера на коні (RIC III Marcus Aurelius. № 549).

Висновки. Римська пропаганда була потужним інструментом ідеологічного впливу і включала цілу низку компонентів. Усі заходи, які проводилися у цьому контексті, були невід'ємною частиною традиційної римської політики, спрямованої на формування відповідного образу діяльності імператора. На відмінну від епохи Августа, його наступники не надто активно використовували літературний компонент, тому для епохи Антонінів у нас фактично відсутні приклади використання цього засобу пропаганди здобутків принцепса у кампаніях проти Парфії. Цілком у дусі римських політичних практик були такі пропагандистські кроки, як проголошення імператором після певних військових заходів, та присвоєння епітетів «Парфянський», «Вірменський», «Мідійський». У контексті кампанії Луція Вера цікавою пам'яткою виступає «Парфянський монумент» в Ефесі. Важливою була й релігійна складова його сюжету – імператора супроводжували постаті богів та персоніфіковані Перемога, Доблесть і Мир, а сам він пе-

ретворювався на бога. Найбільш масовим засобом пропаганди були сюжети на римських монетах. Монети, які виходили в період правління Траяна та Луція Вера, отримали стійкий відбиток актуальних на той час зовнішньополітичних подій. Сюжети, присвячені військовим діям проти Аршакідів, трапляються фактично на всіх відомих номіналах монет і типологічно різні сюжети часто переплітаються. Пропаганда доби Антонінів, яка стосується кампаній Риму проти Парфії, була органічною складовою політичного життя імперії. Нерозв'язаною залишається проблема її ефективності, проте, аналізуючи її спрямованість, варто сказати, що вона охоплювала найрізноманітніші життєві сфери та «транслявала» образ ефективної діяльності принцепса у боротьбі з Парфією для широких верств населення імперії.

Перспективним напрямом подальшого дослідження видається аналіз образу інших напрямів зовнішньої політики у політичній пропаганді імперії в період правління династій Антонінів та Северів.

Література

1. Абрамзон М.Г. Монеты как средство пропаганды официальной политики Римской империи / Михаил Абрамзон. – М. : Институт археологии Российской Академии наук, 1995. – 748 с.
2. Бойцов М. Что такое потестарная имагология? / Михаил Бойцов // Власть и образ. – СПб. : Алетейя, 2010. – С. 5 – 37.
3. Бокщанин А.Г. Парфия и Рим. Часть 2 : Система политического дуализма в Передней Азии / Анатолий Бокщанин. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1966. – 300 с.
4. Петречко О.М. Політична пропаганда у ранній Римській імперії (від Августа до Северів) / Олег Петречко // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 2006. – Випуск Х. – С. 52 – 63.
5. Свенцицкая И. Знаки власти в изображениях римских императоров / Ирина Свенцицкая // Власть и образ. – СПб. : Алетейя, 2010. – С. 106 – 109.
6. Ado C. Imperial ideology and provincial loyalty in the Roman Empire / C. Ado. – Berkeley; Los Angeles; London : University of California Press, 2000. – 515 p.
7. Angeli Bertinelli M.G. I Romani oltre l'Eufrate nel II secolo d. C. (le province di Assiria, di Meopotamia e di Osroene) / M.G. Angeli Bertinelli // ANRW / hsg. H. Temporini. – Berlin; New York, 1976. – Bd. II. 9.1. – S. 3 – 45.

8. Balbuza K. Aeternitas – an Element of Emperor Trajan's Self-Representation (an Outline of the Problem) / K. Balbuza // *Res Historica. Terra, Mare et Homines II. Studies in Memory of Professor Tadeusz Łoposzko* / ed. H. Kowalski, P. Madejski. – Lublin, 2010. – P. 27 – 32.

9. Chaumont M.-L. L'Arménie entre Rome et l'Iran I. De l'avènement d'Auguste à l'avènement de Dioclétien / M.-L. Chaumont // *ANRW* / hsg. H. Temporini. – Berlin; New York, 1976. – Bd. II. 9.1. – S. 71 – 194.

10. Coinage and Identity in the Roman Provinces / ed. C. Howgego, V. Heuchert, and A. Burnett. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 248 p.

11. Edwell P. Between Rome and Persia. The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra under Roman Control / P. Edwell. – London; New York : Routledge, 2007. – 320 p.

12. Engemann J. Das 'Apotheosebild' des Partherdenkmals aus Ephesos / J. Engemann // 100 Jahre österreichische Forschungen in Ephesos / ed. H. Friesinger, F. Krinzinger. – Wien, 1999. – P. 635 – 640.

13. Engemann J. Eine Victoria Caesaris und das Parthermonument (IvE 721) / J. Engemann // *ZPE*. – 1996. – № 113. – P. 91 – 93.

14. Hamberg G. Studies in Roman imperial art: with special reference to the state reliefs of the second century / G. Hamberg. – Roma, 1968. – 202 p.

15. Hekster O. The Roman army and propaganda / O. Hekster // *A Companion to the Roman Army* / ed. P. Erdkamp. – Malden; Oxford; Carlton : Blackwell, 2007. – P. 339 – 359.

16. Hjort Lange C. Triumphs in the Age of Civil War: The Late Republic and the Adaptability of Triumphal Tradition / C. Hjort Lange. – London; New York : Bloomsbury Academic, 2016. – 352 p.

17. Hueber F. Ephesos / F. Hueber. – Mainz : von Zabern, 1997. – 111 s.

18. Jobst W. Zur Standortbestimmung und Rekonstruktion des Parther-siegaltars von Ephesos // *ÖJh*. – 1985. – № 56. – S. 79 – 82.

19. Katsari C. The Roman Monetary System : the Eastern Provinces from the First to the Third Century AD / C. Katsari. – Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2011. – 304 p.

20. Lee A.D. Review on: The Roman Army in the East / A.D. Lee [ed. by D. Kennedy]. – *Journal of Roman Archaeology Supplementary Series* no. 18. – Ann Arbor, MI : 1996. – 320 p. // *Bryn Mawr Classical Review* 1999.02.03. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bmcr.bryn-mawr.edu/1999/1999-02-03.html>.

21. Lepper F.A. Trajan's Parthian War and Arrian's Parthika / F. Lepper. – Oxford : Oxford University Press, 1948. – 224 p.

22. Lerouge C. L'image des Parthes dans le monde gréco-romain. Du début du Ier siècle av. J.-C. jusqu'à la fin du Haut-Empire romain / Charlotte Lerouge. – Stuttgart : Franz Steiner, 2007. – 427 p.

23. Longden R.P. Notes on the Parthian Campaigns of Trajan / R. Longden // *JRS*. – 1931. – Vol. 21. – P. 1 – 35.

24. Makhlayuk A. Memory and Images of Achaemenid Persia in the Roman Empire / Alexander Makhlayuk // *Political Memory in and after the Persian Empire* / [ed. J.M. Silverman]. – Atlanta : SBL Press, 2015. – P. 299 – 324.

25. Mattern S. Rome and the Enemy. Imperial Strategy in the Principate / S. Mattern. – Berkeley; London : University of California Press, 1999. – 259 p.

26. Oberleitner W. Das Partherdenkmal von Ephesos / W. Oberleitner // *100 Jahre österreichische Forschungen in Ephesos* / ed. H. Friesinger, F. Krinzinger. – Wien, 1999. – P. 628 – 633.

27. Schmitt M.T. Die römische Aussenpolitik des 2. Jahrhunderts n. Chr: Friedenssicherung oder Expansion? / M. Schmitt. – Stuttgart : Steiner, 1997. – 211 s.

28. Sonnabend H. Fremdenbild und Politik: Vorstellungen der Römer von Ägypten und dem Partherreich in der späten Republik und frühen Kaiserzeit / H. Sonnabend. – Frankfurt am Main : P. Lang, 1986. – 324 s.

29. Stähler K. Lucius Verus Parthicus Medicus. Zum Partherschlachtfries aus Ephesos / K. Stähler // *Boreas*. – 1987. – № 10. – P. 107 – 116.

30. *The Representation and Perception of Roman Imperial Power* / ed. L. de Blois, P. Erdkamp. – Amsterdam : Brill, 2003. – 579 p.

31. *The Roman Imperial Coinage. Volume II. Vespasian to Hadrian* / ed. by H. Mattingly, E.A. Sydenham. – London : Spink & Son, 1926. – 568 p.

32. *The Roman Imperial Coinage. Volume III. Antoninus Pius to Commodus* / ed. by H. Mattingly, E.A. Sydenham. – London : Spink & Son, 1930. – 514 p.

33. Veyne P. Lisibilité des images, propagande et apparat monarchique dans l'Empire romain / P. Veyne // *Revue historique*. – 2002. – № 1 (621). – P. 3 – 30.

34. Zanker P. Augustus und die Macht der Bilder / Paul Zanker. – München : C.H. Beck, 1997. – 368 s.

References

1. Abramzon M.G. Monety kak sredstvo propagandy ofitsialnoy politiki Rimskoy imperii / Mikhail Abramzon. – M. : Institut arkheologii Rossiyskoy Akademii nauk, 1995. – 748 s.

2. Boytsov M. Chto takoe potestarnaya imagologiya? / Mikhail Boytsov // *Vlast i obraz*. – SPb. : Aleteyya, 2010. – S. 5 – 37.

3. Bokshchanin A.G. Parfiya i Rim. Chast 2 : Sistema politicheskogo dualizma v Peredney Azii / Anatoliy Bokshchanin. – M. : Izd-vo Moskovskogo un-ta, 1966. – 300 s.

4. Petrechko O.M. Politychna propahanda u rannii Rymskii imperii (vid Avhusta do Severiv) / Oleh Petrechko // Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk. – 2006. – Vypusk X. – S. 52 – 63.

5. Svetsitskaya I. Znaki vlasti v izobrazheniyakh rimskikh imperatorov / Irina Svetsitskaya // Vlast i obraz. – SPb. : Aleteyya, 2010. – S. 106 – 109.

6. Ado C. Imperial ideology and provincial loyalty in the Roman Empire / C. Ado. – Berkeley; Los Angeles; London : University of California Press, 2000. – 515 p.

7. Angeli Bertinelli M.G. I Romani oltre l'Eufrate nel II secolo d. C. (le province di Assiria, di Meopotamia e di Osroene) / M.G. Angeli Bertinelli // ANRW / hsg. H. Temporini. – Berlin; New York, 1976. – Bd. II. 9.1. – S. 3 – 45.

8. Balbuza K. Aeternitas – an Element of Emperor Trajan's Self-Representation (an Outline of the Problem) / K. Balbuza // Res Historica. Terra, Mare et Homines II. Studies in Memory of Professor Tadeusz Łoposzko / ed. H. Kowalski, P. Madejski. – Lublin, 2010. – P. 27 – 32.

9. Chaumont M.-L. L'Arménie entre Rome et l'Iran I. De l'avènement d'Auguste à l'avènement de Dioclétien / M.-L. Chaumont // ANRW / hsg. H. Temporini. – Berlin; New York, 1976. – Bd. II. 9.1. – S. 71 – 194.

10. Coinage and Identity in the Roman Provinces / ed. C. Howgego, V. Heuchert, and A. Burnett. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 248 p.

11. Edwell P. Between Rome and Persia. The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra under Roman Control / P. Edwell. – London; New York : Routledge, 2007. – 320 p.

12. Engemann J. Das 'Apotheosebild' des Partherdenkmals aus Ephesos / J. Engemann // 100 Jahre österreichische Forschungen in Ephesos / ed. H. Friesinger, F. Krinzinger. – Wien, 1999. – P. 635 – 640.

13. Engemann J. Eine Victoria Caesaris und das Parthermonument (IvE 721) / J. Engemann // ZPE. – 1996. – № 113. – P. 91 – 93.

14. Hamberg G. Studies in Roman imperial art: with special reference to the state reliefs of the second century / G. Hamberg. – Roma, 1968. – 202 p.

15. Hekster O. The Roman army and propaganda / O. Hekster // A Companion to the Roman Army / ed. P. Erdkamp. – Malden; Oxford; Carlton : Blackwell, 2007. – P. 339 – 359.

16. Hjort Lange C. Triumphs in the Age of Civil War: The Late Republic and the Adaptability of Triumphal Tradition / C. Hjort Lange. – London; New York : Bloomsbury Academic, 2016. – 352 p.

17. Hueber F. Ephesos / F. Hueber. – Mainz : von Zabern, 1997. – 111 s.

18. Jobst W. Zur Standortbestimmung und Rekonstruktion des Parther-siegaltars von Ephesos // ÖJh. – 1985. – № 56. – S. 79 – 82.

19. Katsari C. *The Roman Monetary System : the Eastern Provinces from the First to the Third Century AD* / C. Katsari. – Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2011. – 304 p.

20. Lee A.D. Review on: *The Roman Army in the East* / A.D. Lee [ed. by D. Kennedy]. – *Journal of Roman Archaeology Supplementary Series* no. 18. – Ann Arbor, MI : 1996. – 320 p. // *Bryn Mawr Classical Review* 1999.02.03. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bmcr.bryn-mawr.edu/1999/1999-02-03.html>.

21. Lepper F.A. *Trajan's Parthian War and Arrian's Parthika* / F. Lepper. – Oxford : Oxford University Press, 1948. – 224 p.

22. Lerouge C. *L'image des Parthes dans le monde gréco-romain. Du début du Ier siècle av. J.-C. jusqu'à la fin du Haut-Empire romain* / Charlotte Lerouge. – Stuttgart : Franz Steiner, 2007. – 427 p.

23. Longden R.P. Notes on the Parthian Campaigns of Trajan / R. Longden // *JRS*. – 1931. – Vol. 21. – P. 1 – 35.

24. Makhlayuk A. Memory and Images of Achaemenid Persia in the Roman Empire / Alexander Makhlayuk // *Political Memory in and after the Persian Empire* / [ed. J.M. Silverman]. – Atlanta : SBL Press, 2015. – P. 299 – 324.

25. Mattern S. *Rome and the Enemy. Imperial Strategy in the Principate* / S. Mattern. – Berkeley; London : University of California Press, 1999. – 259 p.

26. Oberleitner W. *Das Partherdenkmal von Ephesos* / W. Oberleitner // *100 Jahre österreichische Forschungen in Ephesos* / ed. H. Friesinger, F. Krinzinger. – Wien, 1999. – P. 628 – 633.

27. Schmitt M.T. *Die römische Aussenpolitik des 2. Jahrhunderts n. Chr. Friedenssicherung oder Expansion?* / M. Schmitt. – Stuttgart : Steiner, 1997. – 211 s.

28. Sonnabend H. *Fremdenbild und Politik: Vorstellungen der Römer von Ägypten und dem Partherreich in der späten Republik und frühen Kaiserzeit* / H. Sonnabend. – Frankfurt am Main : P. Lang, 1986. – 324 s.

29. Stähler K. *Lucius Verus Parthicus Medicus. Zum Partherschlachtfries aus Ephesos* / K. Stähler // *Boreas*. – 1987. – № 10. – P. 107 – 116.

30. *The Representation and Perception of Roman Imperial Power* / ed. L. de Blois, P. Erdkamp. – Amsterdam : Brill, 2003. – 579 p.

31. *The Roman Imperial Coinage. Volume II. Vespasian to Hadrian* / ed. by H. Mattingly, E.A. Sydenham. – London : Spink & Son, 1926. – 568 p.

32. *The Roman Imperial Coinage. Volume III. Antoninus Pius to Commodus* / ed. by H. Mattingly, E.A. Sydenham. – London : Spink & Son, 1930. – 514 p.

33. Veyne P. Lisibilité des images, propagande et apparat monarchique dans l'Empire romain / P. Veyne // Revue historique. – 2002. – № 1 (621). – P. 3 – 30.

34. Zanker P. Augustus und die Macht der Bilder / Paul Zanker. – München : C.H. Beck, 1997. – 368 s.

Гуменний Виктор. Образ Парфянских кампаний Антонинов и политическая пропаганда Римской империи во II в. н. э. В статье проанализировано отображение внешнеполитических кампаний императоров династии Антонинов против Парфии в политической пропаганде Рима. Наиболее яркий след пропаганда оставила в нумизматическом материале. Особое место в отображении успехов императоров занимала их титулатура и присвоенные эпитетов. Охарактеризован «Парфянский монумент» Луция Вера в Эфесе и его роль в формировании образа деятельности принцепса на Востоке.

Ключевые слова: принципат, политическая пропаганда, Парфия, Антонины, монетные эмиссии, триумф, титулатура.

Humennyi Victor. The image of the Parthian campaigns in the Age of the Antonines and Roman political propaganda in the second century CE. The article deals with the problem of representation of Antonine military campaigns against Parthia in Roman political propaganda. Coinage was the sphere that represented the propaganda in its most peculiar way. The titlature of an Emperor was a specific category that also represented the foreign policy actions in political ideology. The «Parthian monument» of Lucius Verus in Ephesus is characterized. It was used to create a propiate image of the Emperor's actions in the East.

Key words: principate, political propaganda, Parthian kingdom, Antonine dynasty, coinage, triumph, titlature.